

V69/4 B.

E 227/24

DR. KUN BÉLA ○ ○ ○

○ ○ ○ A HÁZASSÁGRÓL

DR. KUN BÉLA o o o o

o o o A HÁZASSÁGRÓL

Nyomatott Sichermann Mórnál M.-Szigeten.

E 227/24

Az országos középiskolai tanár egyesület máramaros-
szigeti körében tartott felolvasás.

Az embernek nem az az igazi képe, amit a fórumon mutat, hanem amivel otthon, családjában jár. Sok ember van, akit ridegnek, szivtelennek tart a világ, holott odahaza gyermeketeg lágyszivü, — sok viszont, aki maga a megtestesült nyájasság és figyelem, míg idegenek között mozog, ám a mikor hazaérkezik, unottan dobja magát pamlagára s minden kicsiségért patáliát csinál. Azért, ha az embert az ő igaz mivoltában akarjuk megismerni, a családban kell őt felkeresnünk.

Amint áll ez az egyes emberről, úgy áll az emberi társadalmakról is. A különböző társadalmakról, illetve a társadalmak egyes korszakairól semmiből sem alkothatunk oly tiszta képet, mint hogyha a családi életbe tudunk betekinteni. Az állami hatalom nagysága, a közgazdasági élet fejlettsége, a tudomány, művészet virágzása sokkal kevésbé ismertető jelei a társadalom fejlődésképeségének, mint a családi élet tisztasága. Róma mérhetetlen hatalmával, tömérdek vagyonával, ragyogó szellemi életével magában hordta a pusztulás magvát; míg az apró csapatokból álló szegény, műveletlen germánok, — akik családi életének példás voltáról azonban Tacitus magasztalólag ír — uraivá lettek a világnak.

Ha érdekes kérdés az, milyen a családi élet az egyes társadalmakban, illetve társadalmak egyes korszakaiban, tán még érdekesebb

kutatni azt, miképen fejlődik, mily változásoknak van alávetve, mily irányban halad az ember családi élete általában. Azt mondtuk, a családi élet a leghübb tükre a társadalom életképességének. Eszerint, ha azt tapasztaljuk, hogy az emberiség családi élete általában finomul, tisztul, — ez bizonyosága az emberiség tökéletesedésének — ha ellenben általában hanyatlik, züllik, — ez bizonyosága az emberiség elsatnyulásának.

Mi érdekelhetne pedig inkább minket embereket, mint az a kérdés, hogy amaz örök fejlődés, melynek törvényét minden urallja, milyen irányu az emberiségre nézve. Vajjon jogosult-e ama kesergés, melyet a „régí jó idők“ emlegetői az erkölcsök s így az emberiség súlyedéséről hallatnak, — vagy inkább Jézus igéi mutatják az emberiség fejlődésének irányát: legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok.

Már most kijelentem, hogy én azokkal tartok, akik úgy vélik, hogy a fejlődés az emberiségre nézve — értve általában — igenis fejlődés, azaz tökéletesedés, haladás. Ennek bizonyosságát szolgáltatja a családi élet fejlődése is, — amiről, pontosabban az alapvető családi intézménynek: a házasságnak fejlődéséről óhajtok szíves türelmükkel egyet-mást elmondani.

I.

Az első kérdés az, volt-e mindig, az emberiség minden korszakában házasság? Természetesen házasság alatt itt nem a mai, keresztényen házasságot értve, — hanem általában minden állandóbb összeköttetést férfi és nő között.

A társadalomtudósok számban és sulyban tekintélyes része nemmel válaszol e kérdésre. A fejlődés törvényét alkalmazzák a házasságra is. A kezdetleges állapot — így tanítják — a férfiak és nők közötti teljes életközösség volt. A törzs nem oszlott kisebb családokra, hanem azon belül minden férfi férje volt valamennyi nőnek. Ebből a teljes közösségből állott elő, mint fejlődési fokozat a többférjűség (polyandria) intézménye, amelynél a nő immár nem egy egész törzs összes férfiainak, hanem csak egy szűkebb nemzetség férfi tagjainak volt felesége, — nevezetesen több férfitestvér rendszerint egy közös feleséget tartott. Ismét egy újabb fejlődési fok a nőnek egyéni tulajdonul megszerzése, a mi részint adásvétel, részint s tán gyakrabban nőrablás útján történik és elvezet a többnejűséghez (polygamia) — mivel a férfi hatalmát s gazdagságát azzal tudja leginkább kimutatni, ha minél több nőt képes megszerezni. Csak ezután áll végül elő az egy férfi és egy nő közötti (monogam) házasság, természetesen előbb a férjnek — mint szinte tulajdonosnak — csaknem korlátlan rendelkezési jogával, — későbbben azonban a két nem közötti egyenlőség hovatovább teljesebb elismerésével, a mi tekintetben ugyan a fejlődés még mindig nincs befejezve.

Hogy a fejlődés törvényének a házasság is alá van vetve, az minden kétségen felül áll és egészen bizonyos, hogy a kezdetleges embernél nem lehet föltalálni a házasságnak azt a nemes alakját, amely a művelt s különösen — a mohamedánok kivételével — az egy istent imádó népeknél kifejlődött. Azt természetesen, hogy az emberek együttélésének milyen volt a legkezdetlegesebb alakja s hogy neve-

zetesen volt-e valaha az emberek között, helyesebben egy-egy törzs összes férfiai és női között teljes életközösség, bizonyosan senki sem tudhatja. Olyan népekről, melyeknél többnejűség és olyanokról, melyeknél többférjűség divik, van elég tudomásunk. Am arra, hogy valaha egy csapathoz tartozó több férfinak közösen lett volna több felesége nincsen semmi bizonyos tapasztalati adat. A társadalomtudósok csak következtetések során jöttek erre a feltevésre, mert hisz egynehány régi írónak mesélgetését s némely messzejárt utasnak nagyotmondását valószínűleg nem vette komoly biznyságnak senki közülök. Hanem a házasságnál, annak megkötésénél és a rokonság számításánál előforduló igen sok jelenséget, melyek kezdetleges társadalmakban tényleg tapasztalhatók, nem tudnak másként megmagyarázni, mint annak föltételezésével, hogy valamikor egyáltalán nem volt házasság.

Ujabbán ezzel a tanítással szemben több társadalomtudós ismét arra az álláspontra helyezkedik, hogy a házasság intézménye meg van az embernek már legkezdetlegesebb állapotában is és olyanféle életközösség, a minőről szó volt, az embernél sohasem fordult elő. Amivel azonban legkevésbé sincs az mondva, mintha tehát a házasság a fejtődés törvénye alól ki volna véve. E tekintetben kivétel a házasság sem lehet. Csak az van mondva, hogy a házasság — bár igen kezdetleges és igen fejletlen alakban, meg volt mindig az embernél és eszerint nem volt arra szükség, hogy a házasság lassanként kiképződjék, létrejöjjön, — hanem csak arra, hogy a legkezdetlegesebb viszonyok között is létező intézmény kifejlődjék, tökéletesedjék.

Ennek az utóbb említett tanításnak igazabb voltáról vagyok meggyőződve. Egyrészt számos és erős érv szól e felfogás mellett, — másrészt azokat a jelenségeket, melyeknek megmagyarázása végett föltételezik az egykori teljes nemi közösséget, — meglehet magyarázni e föltevés nélkül is.

A legszembeötlőbb érv amellet, hogy az ember sohasem élt házasság nélkül, az, hogy a magasabbrendű állatok közül igen soknál találkozunk a két nemnek házasságszerű összeköttetésével. Természetesen nem az ember által a maga céljaira fölhasznált állatokról kell példát venni. Ezeknél az életviszonyok berendezése általában nincs meg a maga természetes mivoltában és pedig két okból. Egyrészt azért, mert ezeknek megéléséről az ember gondoskodik és így a létért való küzdelem, az életviszonyok e leghatalmasabb rendezője, a maga valóságában nem érvényesül s ezért már a természet is kevesebb hímeket produkál. Másrészt azért, mert ez állatok életviszonyainak berendezésénél nagy szerepet játszik az ember, aki a két nem közötti számarányt az ő gazdasági érdekei szerint változtatja meg, nevezetesen a gazdaságilag kevésbé hasznavehető hímeket irtja.

Az ember közvetlen uralma alá nem vett állatok példája sem nyújt azonban egyenes bizonyosságot állításunk mellett. Mert igaz ugyan, hogy az emberhez legközelebb álló majomfajoknál is feltalálható a hím és nőstény tartósabb együttélése. De másrészt azt tapasztaljuk, hogy aránylag alsóbbrendű állatoknál, így különösen a madaraknál van házasságszerű összeköttetés, míg az ezeknél magasabbrendű emlősöknél csak kivételképen fordul elő.

Van ám egy szempont, amiről nem szabad megfeledkezni. Az tudniillik, hogy a két nem közötti viszony kialakulására mindig a fajfentartás érdeke bír döntő befolyással. „Az a hatalmas harmadik“ irányozza nemcsak az embernél, de minden állatnál a két nem közötti viszony alakulását, melyről Gárdonyi Géza olyan szépen ír. A magzatok száma és azok védelemre szorulásának mértéke irányadó e tekintetben. Amelyik állatnak sok a magzata, annál kevésbé van szükség a szülők együttmaradására, mert ha a nagyszámu magzatok közül több elpusztul is, még mindig marad elég a faj fentartására. Másrészt, amelyik állat kicsije aránylag rövid idő alatt tud magáról gondoskodni, az olyan állatnál sem szükséges a két nem tartósabb összeköttetése, mert annak célja, a kicsinyekről való gondoskodás, nem forog fenn. Ezért nem lehet a házassághoz hasonló semmiféle viszonyt látni pl. a hüllőknél, mert azoknak igen nagy számmal vannak utódaik és ez utódok nem igénylik a szülők gondozását. De ezért fordul az elő kevésbé az emlősöknél, mint a madaraknál. Mert az emlős állat magzata aránylag rövid idő alatt tud magáról gondoskodni, táplálékot szerezni, a közelgő veszély elől elfutni, míg a madár fiókái a szülők gondozása nélkül, mint magukkal tehetetlenek, elpusztulnának.

Ha most már ezt a szempontot az emberre alkalmazzuk, mily következtetésre kell jutnunk? Kevés állat van, amelynek aránylag olyan kevés gyermeke volna mint az embernek. Az ember igen későn éri el azt a fejlettséget, amelyen mint fajfentartó számot tehet és a születések közötti időtartam is meglehetősen hosszú. Többes születések csak ritkán fordul-

nak elő. Vagyis tehát az embernek inkább kevés, mint sok a gyermeke. Másrészt a gyermekkor, az önmagával tehetlenség ideje egyik állatnál sem tart olyan igen soká, mint ép az embernél. Az ember gyermekének tehát kiválólág szüksége van arra, hogy szülei gondját viseljék. Im ezen okból is tehát a természet rákényszeríti az embert arra, hogy a két nem között tartósabb életközösség jöjjön létre, vagyis, hogy a házasság kifejlődjék.

Ezzel szemben ugyan azt szokták fölvetni, hogy a gyermek tehetlensége csak azt teszi elengedhetetlenné, hogy a felnőtt ember gondoskodjék a gyerekekről, ez pedig megtörténhetik az által is, ha egy törzsnek összes tagjai gondoskodnak a törzshöz tartozó nők összes gyermekeiről. Ez a föltevés már nagyon is merész. Hiszen tudjuk, hogy az önzés az emberben — műveletlenben úgy, mint műveltben, — nagyon erősen ki van fejlődve. Az önszeretet arra ösztönzi az embert, hogy ha önmagáról gondoskodott, pihenjen. Csak az utódok iránti szeretet képes ezt az önzést mérsékelni s az embert, kivált a még teljesen műveletlen, magasabb eszményi célokat nem ismerő embert arra készíteni, hogy küzdjön másokért is. Saját gyermekéért kész az ember a legnagyobb áldozatra is, a máséval keveset törődik. Valóban azt kellene mondanunk, hogy az a vadállapotban levő, durva, kezdetleges embera fejlődésnek magasabb fokán állott, mert az altruismus (mások szeretete) által jobban át volt hatva, mint mai polgárosult utódja, — ha feltételezhetnők azt, hogy a törzs összes férfi tagjai készek voltak a törzshöz tartozó gyermekekért tünni, küzdeni, szenvedni, — anélkül, hogy tudták volna, vajjon azok a gyerme-

kek tőlük származnak-e és hogy egyáltalán van-e olyan gyermek azok közt, aki az övék. Ez ellenkeznék a fejlődés törvényével és én ezt nem tudom elképzelni. Nem tudom elképzelni annál kevésbé, mert az emberben — amint arra Darwin az összes emlős állatokat illetőleg figyelmeztet — már természettől fogva benne van féltékenység. Az pedig lehetetlen, hogy a féltékenységet ismerő ember esetleg önfeláldozásra legyen kész olyan gyermekekért, akiknek legalább is egyike-másika folytonos ébrentartója keserves szenvedélyének. Az emberi dolog, ha az elkeseredett apa az anya vélt hűtlensége miatt megátkozza, mint Bánkban, tulajdon gyermekét, ám emberfölötti volna, ha féltékenység által kinezva nyugodtan tudna keresni arra, aki élő bizonyága féltékenysége indokolt voltának.

Mindezek igen súlyos érvek amellet, hogy az embernek, még a legkezdetlegesebbnek is, mindig házasságban kellett élnie.

Mi az oka, hogy ily súlyos érvekkel szemben igen kiváló társadalomtudósok mégis föltételezhették, hogy a legkezdetlegesebb emberi társadalomban nem volt állandóbb kapcsolat férfi és nő között — azaz nem volt házasság?

Azok a tudósítások, melyeket erre vonatkozólag egyes népeket illetőleg némely régi íróknál meg pár újabb utazó műveiben lehet olvasni, nem szolgálhatnak kiindulási pontul. Mert kivan mutatva, hogy ezek a tudósítások nagyon ingadozók és egymással sokszor ellentétesek. Sőt ha nem volnának azok, még akkor sem teljesen megbízhatók. Ami a régi írókat illeti, azokról a történelemmel foglalko-

zók nagyon jól tudják, hogy nagyon szerették a mesemondást. Bírálat nélkül följegyezték — tisztelet a kivételeknek — mindazt, amit hallottak. Így váltak például a hunnok ördögi fajzattá, pokol szülőtteivé, akiknek boszorkány volt az anyjuk. Így jegyezték fel a régi magyarokról is sok képtelen badarságot, amikkel még most is sok baja van a bíráló történelemnek. Azoknak az utazóknak sem lehet valami tulságos nagy hitelt adni. Lehet, hogy a legmagasabb jóhiszeműséggel járnak el, ám rövides átutazatokban nem képesek eléggé megfigyelni a valóságot és a látottakat igen sokszor nagyon félreértik. Minekünk magyaroknak különösen nagyon kételkedve kell fogadnunk az eféle tudósításokat. Mi tapasztalatból tudjuk, mennyire nem igazak számos esetben az ily világlátó művelt európaiak megfigyelései. Mennyi képtelenséget bocsátottak világgá — persze saját közvetlen tapasztalatuk alapján — már mirőlunk is. Pedig mi itt élünk Európának szinte közepén s erkölcsünkben, szokásainkban, életmódunkban mégsem különbözünk tőlük annyira, mint a bushmanek.

Nem is ezek a tudósítások adják a főérvet az egykori teljes életközösség föltételezése mellett, hanem — mint mondám — az a körülmény, hogy a házasságnak némely, tényleg létező alakzatait és bizonyos házasságkötési szertartásokat, meg a rokonság számitásának némely kezdetleges társadalmakban divatozó módját nem tudják mással megmagyarázni, mint a nemi közösség föltételezésével. Azonban ez a magyarázat nézetem szerint más alapon is megadható. Ép ezzel kell foglalkoznunk most már. De ez a magyarázat egyszersmind felelet lesz egy másik kérdésre is.

II.

A második kérdés tudniillik az, hogy ha van házasság már a legkezdetlegesebb embernél is, milyen ennek a kezdetleges házasságnak az alakja. Egy férfi és egy nő közötti összeköttetés-e a legrégebb házasság, vagy többnejűség, illetve többférjűség. A felelet erre azoknál is, akik a házasság mindenkori létezése mellett vannak, rendszerint az, hogy ez merőben esetleges. Majd ilyen, majd olyan, aszerint a mint az illető népnél a két nem közötti arány megvan, illetve a mint a férfiak vagy a nők száma jelentékenyen nagyobb

Nézetem szerint a házasságnak eredeti alakja mindenesetre az egynejűség — vagy egy férjűség, ha úgy tetszik. Szóval egy férfinak egy nővel való életközössége. Ezzel szemben azt szokták felvetni, hogy az egynejűség vagy egyférjűséget már azért sem lehet a legkezdetlegesebb alakzatnak — legalább általános szabályul — mondani, mert a két nem közötti arány nem mindenütt egyenlő. Sok durva fajnál divatos a leánygyermek megölése; másrészt a harczos népeknek férfiai vesznek nagy számmal el s így az arány megromlik. Sőt ettől eltekintve, már a születések száma sem mindenütt egyformán oszlik meg a két nem között. A természet ugyanis mindig olyasmit igyekszik előállítani, amire a fejlődés érdekében szükség van. Szegény sorsban levő, nélkülözésekkel küzdő népnek arra van szüksége, hogy minél több kenyérkeresője legyen; itt tehát fiúk születnek nagyobb számmal. Jó módban élő gazdag nép fejlődéséhez, viszont nem munkás kézre, hanem a nép szaporodására van szükség; a leány gyermekek születésének a száma na-

gyobb. Mindez igaz, ámde szabályos viszonyok közt mégis csak egyenlő számmal születnek fiuk és leányok s eszerint a legkezdetlegesebb társadalomban, hol a tulszaporodás még nem szült szegénységet, sem nagy gazdagság még nincs s a hol eszerint a két nem közötti arány is fennáll, mégis csak az egy férfi és egy nő közötti házasságot kell szabályul felvenni.

Fontosabb ellenvetés az, mely szerint ha a legkezdetlegesebb házasságot egy férfi és egy nő közöttinek képzeljük, akkor a többnejűség és többférjűség — amely alakzatok pedig tényleg léteznek — visszaesést mutatnak az eredeti alakkal szemben, holott ez ellenkezik a fejlődés törvényével. Hisz ép erre tekintettel kellett föl-tételezni az egykori teljes élet közösséget.

Ám ezt az ellenvetést is letudjuk győzni. A fejlődés érdekében ugyanis igen sokszor szükség van olyan alakulásokra, amelyek magukban véve visszaesésnek látszanak. Ép úgy, amint a levegő megtisztulásához szükséges az égi háboru.

Amikor ugyanis azt mondjuk, hogy a házasság legkezdetlegesebb alakja egy férfi és egy nő közötti összeköttetés volt, ez alatt nem azt kell érteni, hogy tehát már a kezdetleges embernél megvolt az igazi monogám házasság. Valódi monogám házasságról ugyanis csak akkor lehet szó, amikor az egy férfi és egy nő közötti összeköttetés az egész életre szól. A kezdetleges ember házasságánál pedig épen ez hiányzik. Az ő összeköttetésük csak az időre terjed, míg a gyermek megszületik s míg a fokozott védelemre, gondozásra felettébb rá-szorul. Hogy azontul is együtt maradnak-e a szülők s hogy megőrzik-e egymás iránt a hűséget, az már merőben esetleges. Amint a

gyermeknek nincs többé közvetlen szüksége az ő együtt maradásukra, igen sokszor szét válnak és más párt keresnek maguknak, akivel aztán megint így egy két éven át élnek együtt. Az ő szövetségből tudjuk, hogy a zsidóknál is nagyon könnyen ment a válás és tényleg gyakran is fordult elő. A Tonga szigeteken a nő addig marad férjénél, míg ennek válni tetszett, ami gyakran megtörtént. Némely nő 3-szor 5-ször ment férjhez és vált el életében; az új seelandi maori magát elválnak tekinti, ha feleségét kilóditja az ajtón; a dayakoknál sok férfi és nő 7—8-szor is frigyre lép, míg oly társat talál, kivel hátralevő napjait befejezi; a rómaiaknál és görögöknél is nagyon könnyű volt a válás (l. Beöthy Leo: A társadalmi fejlődés kezdetei I. 28—291 l.)

Hogy a férfi és nő közötti összeköttetés állandó, egész életre szóló s hogy a hűség megőrzése legalább a nők részéről mindenestre biztosítható legyen: azért volt szükség a nő leigázására, mintegy tulajdonba vételére, amit meg a fejlődésben szükségkép a többférjűség előzött meg. Ezek a tényleg előforduló intézmények igenis fejlődési fokot képeznek tehát a kezdetleges — bár egy férfi és egy nő közötti, de könnyen felbontható házassághoz képest, azonban nézetem szerint nem szolgálnak bizonyosságul annak, amit velök bizonyítani akarnak, tudniillik az egykori teljes élet közösségnek.

A több férjűség egyéb iránt annak folytán állott elő, hogy a kezdetleges ember az ő testi és szellemi erőinek fogyatékosága folytán nem tud eléggé megküzdeni a természet erőivel; jobban szaporodik ő maga, mint a mily arányban szaporodnak az általa felhasználható

javak s így szükségképen nélkülözés áll elő. Ennek folytán a szülöttek nagyobb száma fiú, sőt ami kevés leánygyermek születik is, annak egy részét is sok helyen megölik, kiteszik, elpusztítják. Ily módon szükségképen több férfi kénytelen beérni egy nővel, a minthogy tudunk is népeket, Ceylon, Tibet, amelyeknél egy-egy nőnek két-három, sőt több, Malabárban 12 férje van. Egészen természetes, hogy — ha már nem lehet minden férfinak külön neje — azok vesznek közös feleséget, akik különben is jó viszonyban vannak. Ezért van az, hogy a fitestvéreknek van rendszerint közös feleségük, de ebből nem lehet joggal arra következtetni, mintha ez egy előbbi szélesebb körű közösségnek megszorításából állott volna elő.

Megkell itt jegyezni, a többférjűséggel nem szabad kapcsolatba hozni az ugynevezett sógorházasságot (leviratus), ami ugyanis abból áll, hogy az özvegy asszonynak elhalt férje legközelebbi rokonához kell nőül mennie s ami ugy Mózes törvényeiben, mint általában a régi keleti népeknél ismeretes volt. Ez ugyanis nem annak a maradványa, mintha a fivér már az elhalt életében is férje lett volna a most özvegygyé lett asszonynak, hanem a keleti népek ama hitével áll kapcsolatban, hogy akinek fia nem maradt, annak tulvilági élete boldog nem lehet s ezért kell a legközelebbi rokonnak nőül venni az özvegyet, hogy annak fia legyen, aki aztán olybá vétetett, mintha az elhalté lett volna.

A többférjűség idejében a sok munkás kéz mellett vagyoniilag meggyarapodott az emberi társadalom, aminek folytán a leányszülések váltak gyakoriabbakká. De másrészt mindegyik törzsnél sok lévén a férfi, akiket még

hozzá olyan család, melyet teljesen magukénak mondhattak volna, nem tartott vissza a kalandos vállalkozásoktól, gyakorivá lettek a háboruszkodások, ami természetesen a férfiak számának csökkenésével járt. Ilyen módon kezdett helyre állani ismét az arány a két nem között. Most már mindegyik férfi arra törekszik, hogy ne mással együtt legyen egy közös felesége, hanem hogy szerezhessen olyat, aki kizárólag az övé. Ez hol rablás, hol vétel útján történik, ahoz képest, amint az illető nép harcias vagy békés foglalkozásokat üző. Ezen házasságkötési alakzatokból sem kell tehát egykori teljes életközösségre következtetni, elég annak magyarázatául a többnejűség intézménye, ami meg — mint láttuk — megint nem a házasság egykori hiányának bizonyítéka.

A házasság ilyenén módja rendszerint úgy történik, hogy a nőt más törzsből kell szerezni (exogamia). Ennek magyarázatául az a később megérintendő természetes ellenszenv szolgál, melyet az ember érez a közel rokonok közötti házasság iránt. Ezzel szemben hivatkozni szeretnek arra, hogy még a legközelebbi rokonok közti házasság sem mindig és mindenütt tilalmas, ami csakugyan igaz is, bár mint látni fogjuk, csak rendkívüli kivételképen, — és hogy eszerint annak a szabálynak, melynél fogva a feleséget mindenesetre idegen törzsből kellett szerezni, nem lehet más magyarázata minthogy a saját törzsbeli nőn nem lehetett kizárólagos jogot szerezni.

Ez a föltételezés azonban nem áll meg, amit egy példával nagyon könnyű bebizonyítani. Az amerikai benszülötteknél, pl. az irókézeknél fennállt a szabály, hogy csak idegen törzsbeli nőt lehet feleségül venni. A törzsek

mindenike külön-külön telepken lakik és a feleség nem követi a férjet az ő telepére, hanem ott marad a saját törzse telepén, ahol aztán a férj időnként meglátogatja. A férjnek jogait pedig mindenki tiszteletben tartja. No most már lehet-e képzelni, hogy ha az exogamia valóban azért keletkeznék, mert a saját törzsbeli nőre a törzsnek mindegyik férfi tagja igény tarthat, — hogy akkor a törzs férfiai tiszteletben tartsák egy idegen törzsbeli férfinak fizikai erőszakkal egyáltalán nem biztosított jogát? Amivel megint csak azt akarom bizonyítani, hogy a házasság egykori teljes hiányára ebből kovácsolt érv sem áll meg.

Annak, hogy a nőt rablás vagy vétel útján megszerezve teljesen alávetik a férfi hatalmának, két következménye van. Az egyik, ami a fejlődés menetében megint egy szükséges rossz, az, hogy a nő is, mint a barom vagy rabszolga a vagyonhoz tartozván, a hatalom, előkelőség kifejezésére az szolgál, ha valakinek több felesége van, — vagyis a többnéjűség kifejlődése. Másrészt az, hogy a nőnek, mint a férj tulajdonában levőnek, többé nem áll módjában tetszése szerint elhagyni urát, egész életén át ahoz marad kötve, a legkisebb hűtlenséget is kegyetlenül megbosszulják. Igaz, hogy a férj ezen korlátlan rendelkezési joga egyes népeknél ép ellenkezőt eredményez, tudniillik azt, hogy a férj a feleséggel más javára rendelkezik. A feleséget elcserélik (mint Polynesiában), kölcsön adják (mint hajdanta Chinában, hol aztán ezt 80 bot büntetés terhe alatt tiltották meg), sőt azt tartják — mint az eskimók — hogy a vendéglátás nem teljes, ha a vendég a háziasszony csókjaiban nem részesül. Ám ez csak kivételes tünet s az embernek

már érintett természetes féltékenységénél fogva még ott is elmulik, ahol előfordul. A szabály ellenben az, hogy a férfi a hatalma alá vetett nőtől teljes és egész életre tartó hűséget követel meg. Ez pedig már nagy jelentőségű eredmény, kezdete a házaselet teljes tisztaságának és kezdete ép annál a nemnél, amelyeknek hűsége úgy magukra a házasfelekre, mint az utódokra nézve kiválóbb fontossággal bír.

Innen már csak egy lépés van a mai állapotig. A többnejűség sokáig nem tarthatja fenn magát. Mint említettem, elhatalmasodott s harcias népeknél fordul az rendszerint elő, de még azoknál sem általános szabály gyanánt. A nép férfiainak többnyire egy felesége van ezeknél is. Csak az uralkodók, vezérek s más előkelőségek tartanak több feleséget. Ám elkövetkezik az idő, amikor ezeknek sem jut több. Akkor, amikor áttérnek a békés foglalkozásokra. Ha ez megtörtént, a folytonos harczra berendezett nép vagy teljesen aláhanyatlik s lassanként elpusztul — amely uton van a török; vagy megszokja a békés foglalkozásokat s akkor szükségképen megszűnik nála a többnejűség. Elesnek a könnyű vagyonszerzési módtól, a hadi zsákmányolástól, ami befolyással lesz a két nem közötti születési arányra, nevezetesen a fiuk javára; más részt a békés foglalkozások kevesebb férfi életét emésztik el és így helyre áll a két nem közötti számbeli egyenlőség, aminek folytán a többnejűség fenntartása lehetetlenné válik, a házasság visszatér ahoz az alakhoz, amelyikben nézetem szerint keletkezett: ismét egy férfi és egy nő közötti összeköttetéssé válik. Azaz még sem oda tér vissza. Mert ez most már nemcsak egy férfi és

egy nő közötti, de egyszerismind egész életre kötött kapcsolat, melyben a felek egymás iránti hűsége megkívántatik. A hűség kötelezettsége ugyanis hovatovább viszonzóssá válik, vagyis nemcsak a nőt, hanem a férfit is terheli. A nő mindinkább felszabadul abból az alávetett helyzetből, amelybe akkor került, amidőn a férj tulajdonának tekintetett. Mindinkább visszanyeri a férfival való egyenjogúságát, szabadságát, amely őt a kezdetleges állapotban is kétségkívül megillette. Csak egy irányban nem lesz újra szabaddá: a másik nemmel való érintkezés tekintetében. Az alatt a hosszú idő alatt, melynek folyamán a nő alávetettsége tartott, az ember erkölcsi felfogásában oly mélyen meggyökerezett az a tudat, hogy a nő csak egyetlen férfié lehet, hogy ez egyik legfontosabb tételévé válik az erkölcsi szabályoknak. Egyenlőség tehát a két nem közt oly módon, hogy a nő mentesüljön a hűség megőrzésének kötelezettsége alól, többé nem jöhet létre. A fejlődés pedig az egyenlőség érvényesülésének kedvez és az egyenlőség meg is valósul, még pedig az által, hogy a férfi is egész életére köteleztetik, a válást többé nem mondhatja ki pusztá akaratával (— amint például még a zsidó férj is elbocsáthatja Mózes törvényei szerint a feleségét —), sőt a fejlődésnek legmagasabb fokán ép úgy teljes és föltétlen hűségre köteles ő is, mint a nő, — és elismert igazsággá lesz, hogy a férfi nem lehet több, csak egyetlen nőé egész életében. A fejlődés végpontja nézetem szerint csak ez lehet, mint Montegazza is mondja: csak az állati férfi több neijü, az igazi ember egyetlen nőt bir.

Bizonyára el is következik — a fejlődés rendje szerint — az idő, amikor nemcsak a

hűtlen asszonyokat ítélik bűnösöknek s a félrelépő férjek kihágásait nem minősítik ártatlan és természetes dolognak, hanem a férfiakat is ép oly szigorú mértékkel mérik, mint a nőket, Jézus szavai szerint: „Valaki rossz gondolattal tekint idegen asszonyra, — már vétkezett az ő szivében.“

III.

További kérdés az, milyen a két nem helyzete a házasságban, illetve a családi életben a legkezdetlegesebb viszonyok között és hogyan alakul az a későbbi fejlődés során. Ez azért is érdekes kérdés, mert — amint majd látni fogjuk — az ezzel kapcsolatos jelenségek között is van olyan, amelyet érvül szeretnek felhasználni az általunk tagadott egykori teljes életközösség bizonyítására.

A két nemnek a házasságban elfoglalt helyzete — ez közönségesen elfogadott nézet — már a természet által ki van jelölve. Az ember ugyanis nincsen úgy alkotva, mint némely madarak, amelyeknek a himje is tényleg részt vesz a fiókák kiköltésében és a tehetetlenség ideje alatti táplálásában. Az embernél a faj fenntartás terhei a nőre nehezednek, aki ép ennek folytán a család védelmezésével és táplálékának fáradságos megszerzésével nem foglalkozhatik, vagy legalább is nem olyan mértékben, mint a férfi, aki e feladatok végzésére erősebb testalkatánál fogva alkalmasabb is. A munkakör tehát a két nem között már természet szerint úgy van megosztva, amint azt a szent könyv szerint az Ur megjelölte, midőn kitzte az első emberpárt a Paradicsomból.

Ez kétségtelen. Ám ezzel még nincs el-

döntve az a kérdés, hogy a kezdetleges családban egyenlőség van-e a házastársak között vagy uralmi viszony áll fenn, s ha igen, melyik félnek a javára. Hiszen a feladatok olyatén megoszlása, melynél fogva a férfi az élelem megszerzése és a védelem kötelességét teljesíti, a nő viszont a család ápolásával, gondozásával foglalkozik, — nem jelenti azt, hogy a férfinak mindenestre urnak kelljen lennie a családban. Ellenkezőleg. A feladatok ily elkülönülése inkább a nő elsőbbségének megállapítására vezethet. Mert folyton a családban élve nagyobb befolyással bír gyermekeire, mint a háboruban kalandozó férfi, és nemes, szelid foglalkozása közben már a kezdetleges viszonyok közt is némi lelki műveltségre tesz szert, amivel megnyeri a durvább férfi tiszteletét. Egyáltalán nem elképzelhetetlen tehát a kezdetleges társadalomban a férfi és nő között olyan viszony, melyben nem a nő pusztá gondozója a férfinak, az ő urának, meg a férfi korlátlan tulajdonához tartozó gyermekeknek, hanem megfordítva a férfi az, aki a nőnek alá van rendelve, végezvén annak érdekében s tán parancsa szerint az alsóbb rendű, durvább testi munkát.

Hogy valamikor, legalább némely kezdetleges társadalomban a nő lehetett fontosabb tagja a családnak, azt következtetni lehet abból, hogy azok a következmények, melyek a családfői álláshoz fűződnek, számos alacsony műveltségű népnél nem a férj, hanem a nő személyéhez vannak kapcsolva. A gyermekek anyjuk és nem apjuk nevét, rangját viselik, mind Loangoban, hol egy hercegnő gyermekei mind hercegek, míg a hercegek gyermekei, sőt magáé a királyé sem nemesek, csak ha

atyjuk hercegnőt vett feleségül. A családi hovatartozandóság az anya által határozódik meg, s a vagyon kizárólag nő ágon száll tovább; vagy úgy, hogy tényleg a női nem rendelkezése alatt áll, vagy úgy, hogy férfi bírja ugyan a vagyont, de az öröklés rendje nőági, vagyis a tulajdonos halála után nem saját fia, hanem nőtestvérének gyermeke örököl. Ily módon öröklődött sok népeknél a királyi szék is, ami a perui inkáknál arra a borzalmas szokásra vezetett, hogy az inka — nehogy más gyermeke üljön be trónjába — a nőtestvérét vette feleségül, sőt szabálylyá lett, hogy nem is lehet inka más, csak az, akinek apja és anyja oly módon testvérei egymásnak, hogy az ő közös apjuk és anyjuk szintén testvérek voltak.

Ime ilyen szabályokkal is találkozunk egyes népeknél. Mindazáltal én nem hiszem, hogy valaha valahol a nővel mint családfővel szemben a férfi alárendelt helyzetet foglalt volna el. De azt sem hiszem, hogy a nőági rokonságnak és nőági öröklésnek e megállapítása bizonyíték lehetne az egykori teljes életközösség mellett. Mert ugyanis vannak, akik abban vélik megtalálni e jelenségek magyarázatát, hogy azok maradványai egy olyan kornak, amelyben apáról még nem lehet beszélni, s így a családi helyzet ez okból határozódik meg az anya szerint. Az is emellett bizonyít, — így mondják — hogy a nőági rendről idővel mindenütt átmennek a fiági rendre; akkor t. i. mikor az apa ismertté lesz.

Azt hiszem, nincsen szükség e feltételezésekre. A két nem közötti viszony a legkezdetlegesebb fokon a teljes egyenlőség lehetett. Családfő akkor tulajdonképen nem volt és

illetőleg az a fél tekintetett ilyenül, am lyik testi vagy szellemi kiválóbságánál fogva eset-ről-esetre elismertetett. Természetesen — mivel a kezdetleges embernél a szellemi élet alacsony fokon áll s inkább csak a testi erő ad tekintélyt, ezzel pedig nagyobb mértékben rendelkezik a férfi — mégis leggyakrabban a férj szerepelt ilyen gyanánt. Azoknál a népeknél ellenben, amelyeknél a testi erő alárendeltebb fontosságu, amelyek a művelődés iránt hajlandósággal birtak — mint a peruiak — vagy amelyeknél a kenyér kereset módja nagyobb testi erőt nem igényel s inkább a furfang játsza a főszerepet, a nő vált a család fejévé. Ez magyarázza meg az előbb érintett jelenségeket, amelyekhez hasonlóval — Herrmann Antal szerint — hazánkban is lehet találkozni a kóborcigányoknál. Az tehát, hogy némely népeknél a családi életben a vezetés a nőt illeti, az utódok sorsa az anya s nem az apa helyzete szerint igazodik, szintén nem érv az egykori teljes életközösség mellett.

De az sem, hogy a nőági rendszert idővel mindenütt a fiági váltja fel. Ennek nem az az oka, mintha — mihelyt az apa ismertté válik — azonnal áttérnének a fiági rendszerre. Hiszen Peruban is ismert volt az apa, mégis fönntartották a nőági rendet, a kóborcigányok is házasságban élnek — ha mindjárt nem is az államtörvényei szerint megkötött házasságban, — mégis inkább az anyát tisztelik családfőül, mint az apát. Hogy idővel mindenütt a férj, illetve apa lesz a család fejévé, azt érthetővé teszi egyszerűen a férfi nem elsőbbségének kifejlődése, aminek okaival megelőzőleg foglalkoztunk,

Itt ismét egy visszaesés, a fejlődés elvé-

nek egy megzavarása mutatkozik, ha a két nem közötti viszonynak általunk föltételezett egyenlőségét később a női nem teljes leigázása váltja fel. Mert arról bőséges tudomásunk van, hogy — ha nem is a legkezdetlegesebb, de mindenesetre még igen kezdetleges társadalmakban — a nő alig megy ember számba. A patriarchalis családban az atya úgy rendelkezik gyermeke fölött, mint a barom vagy a rabszolga fölött. Eladhatja, kiteheti, meg is ölheti. De míg a fiugyermek az apai hatalom alól felszabadulva, önjogúvá lesz, a leány csak gazdát cserél. Atyja uralma alól a férj uralma alá kerül. A régidőkben, de ma is mindazon népeknél, melyek patriarchalis viszonyok közt élnek, a férfi egyszerűen vásárolja az asszonyt annak atyjától s a feleség ára nem igen magasabb, mint a rabszolgáé. Az atya eladván leányát, a férjre ruházza minden hatalmát s a feleségnek semmivel sincs több joga férje családjában, mint egy gyermeknek; férje leánya gyanánt van ő ott. Sőt ha özvegyen marad, még akkor sem szabadul fel, hanem fia, vagy legközelebbi férfi rokona hatalma alá kerül. Manu könyve — az indus szent könyv — szerint a nőnek függeni kell atyjától, férjétől, fiaitól, férje rokonaitól, sohasem kormányozhatja maga magát, mert neki csak a tunyaság és a pipere szeretete, meg a rossz hajlamok jutottak osztályrészül. A chinaiak nem bírják felfogni, hogy a nőnek lelke volna. Mohamed szerint két rabszolga ér annyit, mint egy nő s két nő annyit mintegy férfi. Követői nem hiszik, hogy a nőnek lelke van, vagy ha van is, hogy bejutna a paradicsomba, hol rája semmi szükség, mert ott hurik állnak a férfi mulattatására készen. Rómában a nő az apai hatalom alól a férj manusa, az az korlátlan

családfői uralma alá kerül; a régi germánoknál is — bár fokozott tiszteletben részesülve — örökös mundiumban, gyámság alatt áll.

Lehetséges-e az, hogy a nő, ha a kezdet kezdetén egyenlő volt a férfival, később ily módon lealáztassék? Nem egyszerűbb s közelekvőbb-e azt föltételezni, hogy ő bizony alárendelt helyzetben volt mindig, s ha a gyermekek sorsa ő hozzá fűződött, annak csak az lehet az oka, mert az időben az apa ismeretlen lévén, a családi állást a bár elnyomott, lenézett, de bizonyosan ismert anya szerint lehetett csupán meghatározni?

Nem. Láttuk már, hogy a fejlődés menetében vannak fokozatok, melyek visszaesésnek látszanak, ám azért mégis szükségesek. A patriarchialis családban fennállott súlyos atyai hatalomnak, illetve általában a nő folytonos alávetettségének is meg volt a maga üdvös hatása az emberiség fejlődésére s azért nem szabad azt sem visszaesésnek fogni fel. A férj korlátlan hatalma a nő felett — mint láttuk — azt eredményezte, hogy a nő ily módon kénytelen volt megőrizni a házassági hűséget s egész életén át megmaradni férje oldalán, ami azelőtt bizonyára nem volt úgy. Ez azonban nem zárta ki azt, hogy ő a házasságot megelőzőleg, meg azt követőleg teljesen tetszése szerint éljen, amint több műveletlen népnél tapasztalható is, hogy míg a férjes nők hűtlenségét kegyetlen büntetéssel sujtják, addig a hajadon leány és özvegy nő egyáltalán nincs korlátozva. Erre volt jó az a nagy szigorúságu atyai hatalom. Az atyai hatalom kezelője, vagy a gyám ügyelt arra, hogy a leendő férjnek ne lehessen oka panaszra, vagyis hát e tultengő elnyomása a nőnek alkalmas volt annak bizto-

sítására, hogy a nő nemcsak a házasságban tartsa meg a hűséget, de egyáltalán megőrizze erkölcsi tisztaságát. De a fejlődés itt természetesen nem állhatott meg s miután eléretett az a cél — a nő hűségének és erkölcsi tisztaságának biztosítása tudniillik — amelynek érdekében e leigázás szükséges volt, azonnal megkezdődik a női nem újból felszabadulása. Még ennek menetére kell vetnünk egy tekintetet.

Kétségtelen, hogy a nő fokozatos felszabadulásának s a családi életben a két nem közötti egyenlőség helyreállításának, vagy — ha úgy tetszik — kifejlődésének nagy részt az erkölcsök szelidülésében találjuk az okát. Igen sokat tettek e tekintetben a magasabbrendű vallások szabályai. Már a Koránban is — pedig mint láttuk, Mohamed hitének tanítása nem igen kedvező a nőre — olvassuk: A férj ura nejeinek, de Isten hatalmas és szemmel tartja őt. Sőt Manu törvényeiben is ott áll: Bár hibával van terhelve az asszony, ne verjétek őt még virággal sem. A bibliában pedig — annak ószövetségi részében is — igen sok olyan szabályt találunk, mely a nő helyzetének jobbitására szolgál. A legmagasabb fejlődési fokot ez irányban mindenesetre a keresztyénység mutatja. Jézus megbocsát a bűnös asszonynak is. Pál apostol pedig, e nagy műveltségű bölcs, ki kétségkívül az összes tanítványok között legmagasztosabban fogta fel az általa személyesen nem is ismert Mester tanításait, — azt írja: Nincs sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabados, sem férfi sem asszony között válogatás, mert ti mindnyájan egy vagytok a Jézus Krisztusban. Férfiak szeressétek a ti feleségeiteket, miképen a

Krisztus szerette az anyaszentegyházat, hogy önmagát adta azért. Ugy kell a férfiaknak szeretni az ő feleségeiket, mint az ő tulajdon testüket; — aki szereti a feleségét, önmagát szereti. Azért tiközületek is kiki mind az ő feleségét úgy szeresse, mint önmagát — Igaz, hogy a későbbi egyházi atyák tanításaiban e tekintetben megint visszaesés mutatkozik, sőt a kánontörvényfárban van tétel, mely azt tartalmazza, hogy egyedül a férfi van Isten képére teremtve, de nem a nő, következésképen a nő legyen alárendeltje, mint egy szolgálója és rabja a férfinak. De a keresztyénség első hirdetői által tanított magasztos elvek nem maradhattak hatástalanul az emberek tökéletesedésére ez irányban sem.

Nem volnánk azonban igazságosak, ha el nem ismernők, hogy a nő helyzetének kedvezőbbé tételére az erkölcsök szelidülése mellett jelentékeny befolyása volt egy anyagi oknak is, nevezetesen a hozomány kifejlődésének. A nő teljes alárendeltsége csak addig állhat fenn, míg a férfi őt — akár rablás, akár adásvétel útján — tulajdonul szerzi meg. Ez meg viszont addig lehetséges, míg a leánygyermeket csak szükséges rossznak tekintik, vagyis amíg csak a fegyverforgatóknak van becsülete. A békés foglalkozásokra áttérés után nemcsak a harczra képes fiut becsülik meg, hanem föl ismerik a leány értékét is, hiszen most már szinte még több hasznát lehet venni a nőnek, ki a ház körül maradva, a gazdasági ismereteket jobban elsajátította, mint a folytonos harczy kalandokra járó férfi. Amellett most már olyan szaporaságnak nem is érzik szükségét, mint a folytonos hadakozások idejében, amikor az elveszett emberanyagot pótolni kellett. A sok

gyermek most már nem olyan előny, mint a háborus világban volt; az élelmet is nehezebb megszerezni; másrészt az emberek megszokják a kényelmet; némi fényüzés fejlődik ki, aminek folytán egyetlen embernek megélése is többbe kerül, mint a durvább korban tán egész családé. Mindez azt eredményezi, hogy a férfiak immár nem vágnak több nőt tartani, sőt idővel egyért sem hajlandók áldozatot hozni s így a leány férjhez adása mind nehezebbé válik. Most már nem rabolják erővel is a nőt, sem pénzt nem adnak érte, sőt szívesen veszik, ha a leány apja ad valamicskét a könnyebb megélhetés biztosítására. Lassu léptekkel bár, tért hódít a leány öröklési joga. Hosszu fejlődés eredménye, míg a leánynak a fiuval egyenlő öröklési joga megállapittatik Rómában még a remek jog sem ismerte ez egyenlőséget, csak Justinianus — a Krisztus utáni hatodik században — valósította meg. De Európa nyugatán a hűbéri jog szintén a fiunak kedvezett, sőt nálunk is, — pedig mi magyarok méltán büszkélkedhetünk jogunk lovagias rendelkezéseivel — voltak a fiunak előjogai bizonyos vagyonok öröklése tekintetében egész 1848-ig.

Ám ha a teljes egyenlőség a két nem között az öröklésre nézve csak lassan és elég későn jön is létre, már az, ha az apai vagyonból, bár csak kis részben is, részesedik a leány, nagyon jótékony hatást gyakorol az ő helyzetének javulására. Mikor immár a nőnek magának is van vagyona, nem maradhat fenn többé az ő teljes alávetettsége a férj irányában. Egy részt támpontot nyer a nő önbecsérzete abban, hogy saját vagyona segélyével egyedül, férje nélkül is meg tud élni, más részt a még

durva lelkü férfi sem lehet többé úgy a nőre, mint az ő eltartottjára, sőt — kivált ha a férj ur kapzsi és a hozomány nagy — kedvében kell járnia feleségének, nehogy az elhagyván őt, visszakövetelje hozományát. Találó gunynyal mondja Plautus: ha a férj a pénzt elfogadta, hatalmát érte eladta. Valóban Rómában amint kifejlődik és általánossá lesz a hozomány intézménye, úgy megy feledségbe a manus, vagyis a régiben fennállt teljes férji hatalom. A nőnek ezen, a hozomány segélyével való felszabadításához aztán megint hozzájárultak a vallásos eredetű szabályok, melyek — nem kutatom, e cél érdekében-e, vagy más okból — a hozomány adást kötelezővé tették, mint a zsidókra nézve a Talmud s a keresztyéneket illetőleg a kánoni törvénytár.

Ilyen módon az anyagi függetlenség, vagy legalább is a függőség kisebb foka megállapítván a hozománynyal bíró nők kedvezőbb helyzetét, ez a kedvezőbb helyzet aztán általánossá lett, mert a természetben minden az egyenlősítésnek kedvez és így nagyon természetes, hogy nem lehet a nő helyzete különböző ahhoz képest, amint bir, vagy nem bir hozománynyal. A hozomány azzal, hogy elősegítette a nő felszabadulását, betöltötte hivatását s többé legkevésbé sem szükségképeni.

A családapa és férj lenyügöző hatalma alól felszabadult nőben most már kifejlődhetik az egyéniség. Többé nem báb, aki csak a férj szórakoztatására alkalmas eszköz, hanem újra ember, aki most már nem hozományának köszöni a megbecsülést, hanem egyéniségének varázsával vivja ki azt.

Az pedig, hogy a nő ne szolgállelkü, alázas lény, hanem a férjjel egyenlően öntudatos,

önbecsét érző, önakarattal bíró, jellemes ember legyen, nagyjelentőségű az emberiség fejlődésére, mert a gyermek nevelés az anya dolga s annak lelkét ő a magáé mintájára formálja. Ez okból teljesen igaznak kell tartanunk, amit Gide Pál mond: A hol a férfi lealacsonyította a nőt, lealacsonyította önmagát is; ahol félreismerte a nő jogait, elvesztette saját jogait is. Hol a nő rabszolgaként tartatott, a férj is elvesztette a szabadságnak még ismeretét is; a keleten a nő a férfi rabja, de a férfi ismét a kényuré; zsarnok levén saját serailjában, rabszolga egyébként mindenütt. Ellenben hol az intézmények biztosították a nő szabadságát, virágozni látjuk a házi és polgári erényeket, a magán ember és polgár szabadságait. (A nők joga. Ford Tóth Lőrincz I. 31.)

IV.

A nőnek a családban elfoglalt helyzetével áll kapcsolatban az a kérdés, hogy miként történik a házasság megkötése. E miként alatt nem épen a házasságkötés alakosságait értve, hanem azt, hogy kinek az akarata hozza létre a házasságot. Mert nagyon természetesen az, hogy a nő akarata egyáltalán számba jön-e a házasság megkötésénél, attól függ, vajjon egyenlőnek van-e ő a férfival elismerve, vagy pedig rabszolga módjára annak hatalma alatt áll.

Azok, akik azt vitatják, hogy a legkezdetlegesebb viszonyok között nincsen is házasság, hanem az egy törzshöz tartozók teljes közösségben élnek s a házasságnak első alakja a nőnek idegen törzsből megszerzése, azt mondják, hogy a házasságkötés legrégebb módja a rablás, amelynél eszerint a nő akarata egyál-

talán nem jön számba. Én azonban abból a föltevésből indultam ki, — és e föltevést való-
 nak is hiszem — hogy a házasság már a leg-
 kezdetlegesebb viszonyok között is volt, tehát
 az régibb, mint az exogamia, vagyis a törzsön-
 kívülli nő rablása. E föltevés mellett pedig fe-
 lelni kell arra a kérdésre, miképen történt e
 legrégebb házasságnak megkötése.

Bizonyára mindkét fél megegyezésével. A
 nő akkor nem volt semmiféle uralom alá vetve.
 Szabad volt ő is, mint a férfi. Nem volt esze-
 rint, aki kényszerítse házasságra. Valami nagy
 szertartások mellett aligha ment e kezdetle-
 ges házasságkötés. Megtetszett egymásnak a
 fiatal pár, egyszerűen összeálltak házasságra s
 boldogan éltek, míg egymásra nem untak. Va-
 lószínűleg voltak olyan házasságok már ekkor
 is, amelyek egész életen fennmaradtak, de két-
 ségkívül igen sok esetben csak aránylag rövid
 idő volt az együttélés tartama. Míg egy-két
 gyermeket annyira fölneveltek, hogy a maga
 lábán járni tudjon. Amint a megegyezés hozta
 létre a házasságot, úgy annak hiánya fel is
 bontotta azt. De akár hosszabb akár rövidebb
 ideig tartott tényleg a házasság, azt mindig
 egymás iránti vonzalom, szerelem hozta létre.
 Lehet, hogy e vonzalom legtöbb esetben nem
 tartott egész életen át, sőt pár esztendő alatt
 elmúlt, ám nem volt házasság egy sem olyan,
 melynek alapja nem szerelem lett volna.

Csak mikor a férfit megszedíti a har-
 czi dicsőség mámorá s hatalmának mu-
 togatására szívesen ejt zsákmányul nőt; vagy
 amikor meggazdagodva bővelkedni akar egyéb
 földi javak mellett asszonyokban is, csak ak-
 kor következik be, hogy a házasság megköté-
 sének alapja nem mindkét fél beleegyezése,

nem kölcsönös vonzalom, hanem a férfi kéjvágya.

Ami egyébiránt a nőrablást illeti, az valószínűleg sok esetben nem történt a nő beleegyezése nélkül: a nő a patriachalis családban — a már többször hangoztatott okból — teljesen alá lévén vetve valamely férfi hatalmának, nem követhette szabadon szive választását. A felette hatalmat gyakorló családfő nem volt hajlandó őt odadni annak a férfinak, a ki őt szerette, s a kit ő is szeretett. Ilyenkor választottjával megegyeztek arra, hogy ez rabolja őt el a felette hatalmat gyakorlótól. Volt tehát olyan nőrablás is, mely erőszak nélkül történt, vagy helyesebben amelynél az erőszak nem a nő, hanem csak az őt hatalmában tartó ellenében alkalmaztatott. Egyébiránt sokszor használták a nőrablás formáját olyankor is, amidőn a házasság megkötésébe az összes érdekelték, nemcsak maga a nő, de annak hozzátartozói is beleegyeztek, amikor tehát a rablás merő alakiság volt. Ilyen színleges nőrablások nálunk is gyakorta fordulhattak elő, amit következtetni lehet abból, hogy első királyaink törvényeiben szigorú büntetés van kiszabva az ellen, aki valamely nőt erőszakkal rabol el. Tehát a nem erőszakos elrablás szabad volt. A váradi Regestrum (— a váradi káptalan előtt lefolyt perekből vezetett jegyzék —) még a 13-ik századból több olyan esetről tesz említést, amelyben a nőrablás a felek megegyezésével történt. Egyébiránt némely vidékeken még ma is fenntart a népszokás egyes olyan szertartásokat, amelyek a nőrablásra emlékeztetnek. Így például a székelyföldön szokás, hogy a menyasszonyt hazavivő vőlegényt a menyasszony rokonai megrohanják mintegy

visszaakarva venni tőle az új menyecskét s a vőlegénynek aztán pálinkával és mézes kaláccsal kell magát megváltania. Az alföldön meg midőn a menyasszonyt ki akarják vinni az apai házból, tréfásan bekötik lánczczal a kaput, amit a vőlegénynek kell kibontania. Olyankor pedig, ha a menyasszonyt más faluba viszik, a falu végén szalmakötelet kötnek félelbermagasságnyra az utcán keresztbe; azt aztán az ugynevezett lovas legények szakgatják el. Kétséggel használták tehát a nőrablás formáját házasság megkötési módul akkor is, amidőn a rablás legkevésbé sem komolyan történt; azért abból, hogy valahol általában divatozik a nőrablás a házasság megkötésének módjául, nem lehet föltétlenül azt következtetni, mintha ott a nő akarata számba egyáltalán nem jött volna.

Ugyanezt lehet mondani az adásvétel alakjában megkötött házasságokról is, talán már arra az időre is, amikor még az adásvétel komolyan történt, vagyis amikor a vőlegény valóságos vételárat fizetett a menyasszonyért a családfőnek. Hiszen bizonyára voltak keményszivű apák, a kik nem törődtek lányuk tetszésével, hanem arra való tekintet nélkül adták oda leányukat a jól fizetőnek, de kétségkívül a legtöbb esetben mégis meghallgatták a leány kívánságát is és ahoz képest határoztak az ajánlat felett. Egyébiránt idővel az adásvétel is merőben szinlegessé, formaszzerűséggé lett, oly módon ugyanis, hogy a vőlegény inkább csak ajándékot adott a leányért, sőt magának a leánynak — mint vételárat. A magyaroknál is valószínűleg divatozott az adásvétel formájában való házasságkötés, amit különösen az eladó lány, vő-(azaz vevő)-legény, vőfély,

ara szavak mutatnak. Arról ellenben, hogy a magyarok valamikor tényleg is eladták-vették volna a leányt, nincsen tudomásunk. Ismét annak bizonyossága, hogy az adásvétel formája sem zárja ki tehát a kölcsönös vonzalom alapján közös megegyezéssel létrejött házasságkötést.

Nem zárja ki, de nem biztosítja. Ép ezért nagy visszaesés a házasságkötésnek ez a módja. Lehet, hogy számos, lehet, hogy a legtöbb esetben a férjhezadandó nő beleegyezésével határoztak sorsa felől, ám az merőben csak a hatalmat gyakorló családfő tetszésétől függ, akar-e vagy sem annak szavára hallgatni.

Egyébiránt a patriárchális családban nemcsak a nő akaratát hagyják figyelmen kívül a házasságkötésnél, hanem a férfiét is. A családfő föltétlenül rendelkezik gyermekei felett; nemcsak leányának választ férjet, de fiának is feleséget. Ez az eljárás — melynek számos példáját mutatja a biblia is — bár nem legkezdetlegesebb, de legsalsóbbrendű módja a házasság megkötésének, mert ime itt, ahelyett, hogy a házastársak kölcsönös vonzalma szolgálna a házasságkötés alapjául — egyik fél vonzalma sem jön tekintetbe. Ennél — ha durvább s kezdetlegesebb is — mindenesetre magasabbrendű fejlődési fokozat még a nőrablás is, mert ott legalább az egyik félnek, a férfinak vonzalma az irányadó.

Mégis a fejlődés érdekében való a patriárchális viszonyok között megállapodott azon szabály, amelynek fogva a házastárs választása a szülők dolga, a házastársak pedig kénytelenek megérni azzal, akit részükre a családfő választ. Előmozdította ugyanis a nő vonzalmának, akaratának szabályszerű figyelembe vételét. Ha a

férj minden időben tetszése szerint választhat magának feleséget és csak a nő az, akinek sorsa felől más intézkedik, szinte elérhetetlen távolban marad az az állapot, a melyben a nő vonzalma is számottevő. A férfi a fennálló helyzetet természetesnek találja vala, — a nő pedig nem képes önsorsán jobbitani. Mig így, hogy a férfi akarata is el volt nyomva a patriarchalis családban, a mikor a férfi fel bírja szabadítani magát a családfő zsarnoksága alól, visszásnak kezd feltűnni az, hogy egyik fél sorsa merően más kezében van, mig a másiknak egyedül saját elhatározása a döntő.

Sőt nemcsak ezáltal hat a nő helyzetének jobbitására az, hogy a házassági alku megkötését a szülők végzik el. Hat az által is, hogy ilyen módon a házasság megkötésének némileg — hogy úgy mondjuk — üzleti jellege lesz. A szülék nem az érzelmek fellobbanó lángjávól hevítve, hanem nyugodt agygyal, hideg vérrel fontolják meg minden oldalról a tervbe aett házasság előnyeit és hátrányait. De hát — czt kérdezik — jó-e, tökélesedés-e az, ha nem supán a felek vonzalma, szerelme, hanem a különböző érdekek üzleties mérlegelése alapján jön létre a házasság? Nem jó és nem tökéletesedés. Am a házasság megkötése érdekében tanácskozó családfők lehetőleg igyekeznek kieszközölni a másiktól minden előnyt s — kivált kedvükre való házasságnál — viszont ök maguk is a lehető legnagyobb kedvezményt ígérik a másik fél részére. Mikor pedig a házasságkötés immár nem olyan előnyös, mint volt a háborus világban, sőt terheket ró a házasulóra, a lányos apa, hogy minél megbízhatóbb, minél jobb férjet kaphasson leánya számára, tőle telhetőleg minél nagyobb előnyben igyekszik

leendő vejét részesíteni, azaz, minél nagyobb hozományt ad neki. Ennek megint aztán az a következése, hogy a kedvező feltételek közt megköthető házasságra többen is jelentkeznek s így a nő, akit azelőtt kiválasztottak, most már maga válogathat. Persze előbb csak a hozománnyal bíró nő jut ebbe a helyzetbe, de majd általában természetesnek találják azt, hogy a nő is kimeri nyilvánítani akarátát, kimutatja vonzalmát, vagy a vonzalom hiányát s ily módon az azelőtt elnyomott, rabul tartott nő akarata újból lényeges elemévé lesz a házasságkötésnek.

Ime a hozománynak tehát ezen a téren is megvolt a maga üdvös szerepe. Előmozdította azt, hogy a házasságkötés a házasuló felek mindegyikének beleegyezésével történjék. De volt — és van — káros szerepe is. Mert a házasságkötésnek csak a kölcsönös beleegyezést tette alapjává, de nem a kölcsönös vonzalmat is. Sőt a vonzalomnak immár még kevesebb a szerepe, mint azelőtt volt. Azelőtt legalább a férfi elhatározását szerelem vezette. Most anyagi okok gyakorolnak arra befolyást. Ezzel szemben ugyan a nő, — kinek az előtt akarata számba sem jött — most már választási joggal bír. Ugy látszik tehát, megfordult a viszony, most már a nő vonzalma irányadó. Igaz, hogy ez sokszor csak látszat; mert a nő — bár választhat — nem szerelemből választ; látva azt, hogy a férfit anyagi érdekek vezérlik, ő is anyagi szempontok szerint dönt. Az is igaz, hogy ha még csakugyan minden esetben szerelem irányítja is a nő választását, még akkor is erkölcsileg hanyatlás ez, az előbbi állapottal szemben. Mert azelőtt az a fél, a ki szerelem nélkül kötött házasságot,

— kénytelen volt vele, mivel az ő akaratára nem voltak tekintettel. Mig most a szerelem nélkül házasodó fél nem akarata ellenére, sőt nem is akarata nélkül, hanem saját jószántából önző érdekek által vezetettve köti meg a házasságot.

Mindez igaz. Ám nagy eredmény már az, hogy mind két fél beleegyezésének szüksége el van ismerve. Sőt a mennyiben már csak egyoldalú vonzalom alapján létrejött házasságok között van választás, még az is fejlődés, ha a vonzalom a nő részéről van meg. Mert a férfi kenyérkereső munkája közben elfoglalva, könnyebben elviselheti, ha üres is a szíve; ellenben a nőre nézve, ki folyton a családdal foglalkozik, a férjre emlékeztető gyermekeket neveli s kinek különben is érzékenyebb az idegzete, — mi sem lehet elviselhetetlenebb, mint ha utált férfit mellett kell eltöltenie az életét. A szerető nő apró kedveskedéseivel megtudja nyerni — bár szerelem nélkül nőszült férjének, ha nem is szerelmét, legalább rokonszenvét, — ám a szerelem nélkül férjhez ment nő, kedvetlenségével, kesergésével elidegeníti a legszeretőbb férfi szívét is. Mindenesetre jobb tehát úgy magukra a házasságelekre, mint a tőlük származó utódokra nézve, ha az egyoldalú szerelem legalább a nőben van meg.

De meg, ha már a kölcsönös beleegyezés elve biztosítva van, okvetlenül elfoglalja őt megillető helyét a szerelem is. Hovatovább tökéletesedik az ember, annál inkább fölismeri, hogy csak a kölcsönös szerelem lehet a házasság valódi alapja. Csak a szerelemmel kötött házasság felel meg az ember méltóságának s a teremtő erő akaratának; csak az adhat állandó, igaz, zavartalan boldogságot;

csak abból származhatnak erőteljes, testben és lélekben egyaránt ép, fejlődésképes utódok. A kölcsönös szerelem, mint a házasság egyedüli alapja olyan arányban hódít tért, a mint tökéletesedik az ember. A szent könyv szerint Isten Ádám álma alatt teremtette az első asszonyt, az ő házastársát. Nagy példázat ez: az lehet csak a férfinak méltó társa, aki az ő álmaiból van alkotva. Csak a nagyképű áltudományosság vallja azt, hogy a szerelmesek, „rajongó férfi és idegbeteg nő“ nem illenek össze. Igaz, sokszor nehéz a férfinak az ő lelke másik felét megtalálnia. „A sziv felséges orgonája az ember kebelének, de százezer közül egy ha megtalálja kulcsát e szent zenének“ Am keresni kell, mert minden bizonynyal él a világon. Magános lelket, mely arra volna kárhóztatva, hogy egyedül bolyongja át e földi létet, nem alkotott a természet. És ha elkövetkezik az idő, melynek eljöttét hiszem, az emberek tökéletességének fenséges ideje, az Istennek amaz országa, nem lesz e földön olyan házasság, a melyet más, mint legyőzhetetlen, örök, változhatatlan szerelem hozna létre.

*

Befejezésül még azt a kérdést érintem meg, vajjon az emberi nem fejlődésével gyakoribbá válik-e a házasság, vagy inkább a házasságtalan élet szaporodik. Ugy látszik, inkább az utóbbi feltevés jogosult. A kezdetleges, az alacsony műveltségi fokon álló emberek általában kötnek házasságot és pedig rendszerint fiatalon. Magasabb foku műveltségi fokon mindinkább szaporodik azoknak száma a kik idegenkednek a házasság kötéstől. Róma hatalmának tetőpontján oly nagy volt a házasságkötéstől való idegenkedés, hogy

törvénnyel kellett kényszeríteni az embereket házasságra. A mai korban is látjuk, hogy a magasabb társadalmi körökben sokkal több a házasságban nem élők száma; azok is a kik házasságot kötnek, rendszerint magasabb életkorban határozzák magukat arra el. Azt is tapasztaljuk, hogy egyes, kivételesen nagyszellemű emberek idegenkednek a házasság kötéstől. Sőt az is bizonyos, hogy a keresztyénség sem kedvezett a házaseletnek. Pál apostol maga is javallja a nőtlen életet, a későbbi egyházatyák pedig igen sokszor épen nem kedvező véleményt hallatnak a házasságról. A katolikus egyház papjainak és szerzeteseinek, egyáltalán nem is engedi meg a házasságkötést.

Mindazáltal azt hiszem, ez is, csak a fejlődés menetében szükséges visszaesésnek tekinthető Tulnyomóan gazdasági okokra vezethető vissza, illetve abban leli okát, hogy az egyház szolgálatára képesebbnek tekintették azokat, kiket még a bár legnemesebb földi kötelék, a családi kötelék sem fűz a világhoz.

Ám kétségtelen az, hogy az ember tökéletesedésének egyik leghatalmasabb eszköze a házasság. Azért én azt hiszem, hogy a valódi tökéletesedés a házasságok számának nem apadását, hanem gyarapodását vonja maga után. És akkor, amikor az emberek nem az anyagi jólétet tekintik legfőbb boldogságnak, és a mikor a lélek országának munkálásától nem tántoritja el az embert az anyagiasság, — nem lesz e földön felnőtt férfi, a ki meg nem keresné a maga párját s a ki nem élne házasságban.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Lelt. 10378-1960